

MES

2025 metų liepa / 73

„VISKO DAUG, O GYVENIMO MAŽA...“

Nesustodami, priimdami viską – džiaugsmą ir neviltį, kasdienybę ir laukimą, apmaudą ir tylėjimą, viltį, mes skubame. Kaip mūsų dienos ir metai. Kaip laikas. Rodos, tik snaigių šokis džiugino širdį, o jau praūžė obelų žiedų pūga. Jau ir vasara moja įvairiaspalviais žiedais. Visko daug, o gyvenimo maža... Stabtelėkime, nors akimirksniui. Geriausi dalykai gyvenime yra nemokami: apkabinimai, šypsenos, bučiniai, juokas. Pabūkime tyloje. Gėrėkimės tekančia saule ir saulėlydžiais, vasaros lietumi, paukščių čiulbėjimu, tyla. Džiaukimės, svajokime, mąstykime, mylėkime, nes nežinome, kas mūsų laukia už gyvenimo posūkio...

*Janina Kaučikienė,
Knygų mylėtojų klubo „Beržė“ pirmininkė
„Mes“ redakcijos nuotrauka*

„DIDŽIAUSIAS POMĖGIS – KELIONĖS“

Radviliškio rajono savivaldybės viešosios bibliotekos Pakalniškių struktūrinio teritorinio padalinio bibliotekininkė RAMUTĖ SMAILIENĖ yra kruopšti metraštininkė, kuri aktyviai organizuoja įvairias veiklas bibliotekoje, o laisvalaikiu – mėgsta keliauti. Šį kartą pasakojimas apie darbą ir pomėgius, pasitinkant atostogas.

Bibliotekoje dirbate ilgus metus. Papasakokite apie šį nueitą kelią. Kaip keitėsi biblioteka ir joje teikiamos paslaugos?

Pakalniškių bibliotekoje dirbu daugiau nei 40 metų. Palyginus bibliotekinį darbą, koks jis buvo anksčiau ir koks yra dabar – didžiulis skirtumas. Jeigu anksčiau bibliotekos lankytojams galėjome didžiąja dalimi pasiūlyti spaudinių skolinimąsi, dabar su kiekvienais metais keičiamės, laisvėjame, tobulėjame, pačios mokomės ir semiamės gerosios patirties. Kaimų bibliotekose atsirado kompiuteriai, internetas, teikiamos spausdinimo, kopijavimo paslaugos, vykdomi medijų ir informacinio raštingumo mokymai, vyksta įvairūs renginiai, edukacijos, organizuojamos tapybos, fotografijos, įvairių kūrybinių darbų parodos.

Su kokiais iššūkiais šiandien susiduria kaimo biblioteka?

Kaimo bibliotekų darbuotojos, mano nuomone, darbe susiduria su daugybe iššūkių. Kasmet kaimuose mažėja gyventojų skaičius, tuo pačiu mažėja ir skaitytojų. Uždaromos mokyklos, darželiai, medicinos punktai. Naujovė, kad registracijai reikalingas skaitytojo

asmens kodas, taip pat ne kiekvienam lankytojui priimtina ir suprantama. Iššūkių daug – vien suorganizuoti įdomų ir prasmingą renginį vienam dirbančiam žmogui yra nemažas iššūkis. Tačiau su skaitytojų, pagalbinių ir rėmėjų pagalba, šie iššūkiai įveikiami.

Pakalniškių bibliotekoje vykdomos įvairios veiklos: organizuojami renginiai, knygų pristatymai, parodos, įgyvendinami projektai, kurie kruopščiai aprašomi bibliotekos metraštyje. Kokie renginiai labiausiai patinka ir kodėl?

Labiausiai patinka literatūriniai renginiai, skirti knygai, poezijai, literatūrai. Tokie renginiai mano širdžiai artimiausi ir mieliausi.

Įgyvendinate projektus drauge su kitų padalinių bibliotekininkėmis. Kokia tai patirtis?

Projektą Kūrybinės dirbtuvės-knygų mugė „Knygų magija“ rašėme paskatintos Viešosios bibliotekos direktorės Violetos Šukaitienės. Projektą rašė trijų bibliotekų darbuotojos: Pakalniškių, Pavartyčių ir Raudondvario. Tai – laiko patikrinta komanda. Projektas tęstinis, skirtas vaikiškos literatūros sklaidai. Šį projektą jau esame laimėjusios tris kartus. Projektas mums, paprastoms kaimų bibliotekininkėms, buvo didelis ir sunkus iššūkis, kurį sėkmingai įgyvendinome. Turėjome įdomią, netradicinę patirtį, skatinančią mokytis, augti ir tobulėti.

Ar šiuolaikinės technologijos – įvairios garsinės knygos, planšetiniai kompiuteriai, skaityklės, išmanūs telefonai ir kt. – pakeis knygą?

Nemanau. Knygų niekada nepakeis jokios išmaniosios technologijos. Knyga visuomet išliks svarbi ir nepakeičiama.

Jus supa knygos, o ar mėgstate skaityti? Rekomenduokite knygą savo kolegoms.

Nuo pat vaikystės labai mėgau skaityti, galbūt todėl ir rinkausi bibliotekininkės profesiją. Labai mėgstu ir daug skaitau ir dabar. Labiau mėgstu Šiaurės šalių literatūrą: norvegų, švedų, suomių, danų. Yra labai daug išskirtinai gerų rašytojų, kurių knygos man patinka: F. Backman, L. Mytting, H. Wassmo, E. Alpstein, L. S. Černiauskaitė, K. Sabaliauskaitė, M. Sluckis, P. Treinys. Kolegoms rekomenduočiau anglų rašytojo Beno Eltono knygą „Du broliai“.

(Nukelta į 8 psl.)

KNYGŲ NAMUOSE SVEČIAVOSI LRT LAIDOS „DAIKTŲ ISTORIJS“ FILMAVIMO KOMANDA

Vasario 11 d. Radviliškio viešosios bibliotekos Kraštotyros-leidybos skyriuje svečiavosi LRT laidos „Daiktų istorijos“ filmavimo komanda, kuri ruošia laidą apie knygnešes moteris. Viešosios bibliotekos renginių organizatorė D. Gapšienė „Daiktų istorijos“ laidos vedėjui S. Pilinkui pasakojo apie Radviliškio krašto knygnešius ir jų pagalbininkus, o Kraštotyros-leidybos skyriaus bibliotekininkės svečius supažindino su bibliotekos leidybine veikla: pristatė bibliotekos išleistas knygas, kultūros ir istorijos žurnalą „Radviliškio kraštas“ bei pakvietė pasižvalgyti po bibliotekos Senujų leidinių fondą.

BIBLIOTEKOS LEIDINIAI PRISTATYTI VILNIAUS KNYGŲ MUGĖJE 2025

Viešosios bibliotekos darbuotojai dalyvavo jubiliejinėje, 25-ojoje, Vilniaus knygų mugėje, kurioje pirmą kartą pristatė kultūros ir istorijos žurnalą „Radviliškio kraštas“, bibliotekos išleistą naują knygą „Žerinti spalvų paletė. Menininkai ir meno puoselėtojai Radviliškio rajone“ ir kitus savo leidinius. Kartu su Radviliškio turizmo informacijos centro atstovais bibliotekos darbuotojai reprezentavo Radviliškio rajoną, mugės lankytojams dovanojo knygas.

Radviliškio rajono stendą aplankė LR Prezidentas Gitanas Nausėda, LR Seimo narys, Radviliškio garbės pilietis Vytautas Juozapaitis ir daug kitų garbių svečių.

VYKO NACIONALINIS DIKTANTAS

Kovo 7 d. Viešojoje bibliotekoje vyko Nacionalinio diktanto konkursas, kuriame dalyvavo bibliotekos darbuotojai ir Knygos mylėtojų klubo „Beržė“ narė J. Kaučikienė. Kiekvienas turėjo progą ne tik patikrinti savo rašybos įgūdžius, bet ir prisidėti prie gražios lietuvių kalbos puoselėjimo tradicijos.

Tarptautinis suaugusiųjų ir moksleivių raštingumą skatinantis konkursas šiemet vyko jau penkioliktą kartą. Konkurso tikslas – paskatinti žmones didžiutis unikalia lietuvių kalba, kalbėti ir rašyti taisyklingai. Kasmet diktantą Lietuvoje ir pasaulyje rašo beveik 30 tūkstančių žmonių.

ĮRENGTAS VIRTUALUS EDUKACINIS PABĖGIMO KAMBARYS

Praėjusiais metais Radviliškio viešoji biblioteka gavo finansavimą teiktam projektui „Autorių teisių iššūkiai“. Įgyvendinant šį projektą, bibliotekoje buvo įrengtas edukacinis pabėgimo kambarys – interaktyvus žaidimas, kurio dalyviai sprendžia įvairias užduotis, susijusias su kūrybinėmis teisėmis, mokosi atpažinti autorių teisių pažeidimus ir suprasti, kaip šios teisės veikia kasdieniame gyvenime. Žaidimas ne tik suteikia žinių apie autorių teises, bet ir skatina kritinį mąstymą, komandinį darbą ir problemų sprendimą. Virtualus pabėgimo kambarys dalyviams padeda įgyti teorinių žinių bei susipažindina su realiomis situacijomis, susijusiomis su autorių teisių pažeidimais.

Projekto tikslas – ugdyti jaunimo ir suaugusiųjų kūrybiškumą, loginį ir kritinį mąstymą, atidumą detalėms, sudarant palankias sąlygas aktyviai dalyvauti inovatyviame žaidime. Taip pat projektu siekiama pažangiomis priemonėmis pritraukti jaunimą bei suaugusiuosius į bibliotekos erdves, taip skatinant dažniau lankytis bibliotekoje, dalyvauti edukacinėse veiklose, skaityti. Šis virtualus pabėgimo kambarys buvo kuriamas naudojant šiuolaikines technologijas.

Edukacinį pabėgimo kambarį „Autorių

teisių iššūkiai“ jau išbandė: Radviliškio Vaižganto progimnazijos, Radviliškio Vinco Kudirkos progimnazijos, Radviliškio Gražinos pagrindinės mokyklos ir Radviliškio Lizdeikos gimnazijos moksleiviai bei bibliotekos darbuotojai ir lankytojai.

Projektą iš dalies finansavo Lietuvos kultūros taryba, Radviliškio rajono savivaldybė ir Radviliškio rajono savivaldybės viešoji biblioteka.

*Jūratė Žemaitienė,
Viešosios bibliotekos bibliografė
„MES“ nuotraukos*

PRISTATYTAS VIDURIO LIETUVOS KULINARINIS MARŠRUTAS

Vasario 25 d. Radviliškio viešoji biblioteka tapo tvarios kultūros ir kulinarinio paveldo sklaidos centru. Čia vyko edukacinis renginys. Pociūnėlių miestelio bendruomenės tarybos narė Lina Noreikaitė-Rimkienė renginio dalyviams pristatė naują vidurio Lietuvos kulinarinį maršrutą „Seni nauji skoniai“, kuris vienija penkis mūsų rajono ūkius, gaminančius ekologiškas žemės ūkio gėrybes bei rengia edukacijas: „Šeivamedžio skanumynų dirbtuvės“, „Uogų ir vaisių kelias“, „Burokėlių rojus“, „Senovinių meduolių kepimas“ ir „Medaus upės tekėjo“.

Renginys sulaukė didelio gyventojų susidomėjimo – visi išsiskirstė kupini gerų emocijų bei lydimi unikalių skonio potyrių. Panašios veiklos ne tik puoselėja kultūrinį identitetą, bet ir skatina bendruomeniškumą. Susitikimas su kulinarinio paveldo atstovais organizuotas įgyvendinant programą „Tvari biblioteka“.

„GREITOJI MADA“

Viešojoje bibliotekoje balandžio 10 d. vyko prasmingas renginys, skirtas aplinkosaugos sąmoningumui didinti. Renginį inicijavo Radviliškio Lizdeikos gimnazijos mokytojos – Jolanta Kvedarienė (informacinių technologijų mokytoja metodininkė) ir Živilė Laurutienė (geografijos mokytoja). Žemės diena jos paruošė pranešimą „Greitoji moda“, kurį pristatė Viešosios bibliotekos darbuotojams. Mokytojos išsamiai aptarė šiuolaikinės mados industrijos poveikį aplinkai bei žmogui, kvietė daryti savo spintos reviziją, įvertinti turimų drabužių „taršą“. Taip pat plačiai aptarta buvo ir tvari moda – kaip atsvara greitajai madai.

Renginio tikslas – paskatinti Viešosios bibliotekos bendruomenę susimąstyti apie savo vartojimo įpročius ir pasirinkimus, kurie daro įtaką ne tik jų spintoms, bet ir visos planetos ateičiai. Tokios iniciatyvos kaip ši – puikus pavyzdys, kaip švietimas gali prisidėti prie tvaresnės visuomenės kūrimo.

„RIEDA MARGUTIS, DŽIAUGIAS VAIKUTIS“

Artėjant šv. Velykoms, balandžio 16 d. Viešosios bibliotekos Vaikų literatūros skyriuje vyko kiaušinių marginimo edukacija „Rieda margutis, džiaugias vaikutis“. Užsiėmimą Radviliškio Gražinos pagrindinės mokyklos VDM antros klasės moksleiviams ir mokytojų padėjėjoms: O. Peseckienei, R. Mieliauskienei ir Ž. Norvaišei, vedė Šiaulėnų rankdarbių klubo „Mėletėlė“ moterys (vadovė Birutė Arbušauskienė). Ši edukacija – viena iš bibliotekos veiklų, skatinančių kūrybiškumą, bendruomeniškumą ir tvarias tradicijas.

„BIBLIOTEKININKŲ MIŠKASODIS“

Jau trečius metus Viešoji biblioteka, bendradarbiaudama su VĮ Valstybinių miškų urėdijos Radviliškio regioniniu padaliniu, kvietė kolegas ir partnerius dalyvauti medelių sodinimo akcijoje „Bibliotekininkų miškasodis“. Balandžio 25 d. kartu su bibliotekininkais medelius sodino ir Radviliškio turizmo informacijos centro atstovai. Iš viso Aukštelių seniūnijoje pasodinta apie 2000 vienėtų jaunų berželių.

Tradiciškai už savanorišką iniciatyvą ir medelių sodinimą bibliotekininkams buvo įteikta VĮ Valstybinių miškų urėdijos Radviliškio regioninio padalinio vadovo G. Nemunio padėka. Pasak jo, miško sodinimas – tai vienas prasmingiausių darbų, kuriuo žmogus išreiškia meilę gamtai. Sodindami medžius, mes kuriame tvaresnę ateitį – rūpinamės mūsų planeta ir kartu perduodame žinutę ateinančioms kartoms apie atsakomybę už mus supantį pasaulį. Kiekvienas pasodintas medis – tai investicija į švaresnį orą, sveikesnę aplinką bei gražesnę ateitį visiems.

TRUMPAI APIE RENGINIUS

Sausio 15 d. Radviliškio rajono savivaldybės viešojoje bibliotekoje vyko skaitmeninės atskirties mažinimo akcija „**IT mentorystė. Naudojimasis išmaniuoju įrenginiu**“. Radviliškio Lizdeikos gimnazijos moksleiviai su vyresnio amžiaus žmonėmis dalinosi savo žiniomis, kaip reikia naudotis išmaniuoju telefonu. Jaunuoliai atsakė į rūpimus klausimus. Pagrindinis akcijos tikslas – ugdyti vyresniųjų visuomenės narių skaitmeninius raštingumo įgūdžius į pagalbą pasikviečiant jaunąją kartą ir taip vykdyti jų tarpusavio bendradarbiavimą.

Balandžio 11 d. Kutiškių daugiafunkciame centre įvyko šventinis vakaras „**Mūsų biblioteka istorijos vingiuose**“, skirtas Kutiškių bibliotekos 50-mečiui. Renginį pradėjo tautodailininkė ir dainuojamosios poezijos atlikėja G. Morkienė su vyru Giedriumi. Susirinkusiuosius sveikino bendruomenės nariai ir garbūs svečiai. Bibliotekos istoriją ir veiklą pristatė ilgametė darbuotoja A. Čepaitienė. Vakaro metu skambėjo padėkos, sveikinimai bei dainuojamosios poezijos melodijos.

Lietuvoje ir pasaulyje šiemet vyko jau dešimtosios **Lietuvių kalbos dienos**. Vasario ir kovo mėn. šalies muziejuose, bibliotekose, kitose įstaigose ir organizacijose, pasaulio lietuvių bendruomenėse, lituanistinėse mokyklose vyko šimtai renginių, skirtų lietuvių kalbai, literatūrai, istorijai. Lietuvių kalbos dienas, kaip ir kasmet, inicijavo Valstybinė lietuvių kalbos komisija (VLKK), aktyviai prisidėjo Lietuvių kalbos draugija. Šių dienų tikslas – skatinti domėjimąsi ir pasididžiavimą lietuvių kalba, stiprinti norą jos mokytis, burti draugėn tautiečius. Įvairūs renginiai, skirti Lietuvių kalbos dienoms paminėti, vyko ir Radviliškio viešojoje bibliotekoje.

Balandžio 14 d. bibliotekoje vyko edukacinė popietė „**M. K. Čiurlionis vaikų akimis**“, skirta supažindinti jaunuosius klausytojus su iškiliausiu Lietuvos menininku – kompozitoriumi, dailininku ir kultūros veikėju Mikalojumi Konstantinu Čiurlioniu. Renginyje dalyvavo Vaižganto progimnazijos ketvirtųjų klasių moksleiviai, o muzikiniais pasirodymais juos

pradžiugino Radviliškio muzikos mokyklos mokiniai, kuriuos atlydėjo mokytoja R. Apšegiene. Edukacinę programą vedė muzikos mokyklos mokytoja D. Sabulienė. Ji pristatė M. K. Čiurlionio gyvenimo kelią bei jo daugiabriaunę kūrybą – nuo muzikos iki dailės.

Gegužės 2–7 dienomis Radviliškio rajone nuvilnijo tradicinė skaitymo akcija „**Sustabdyta minutė – knygai**“, suvienijusi įvairaus amžiaus skaitytojus ir bibliotekų darbuotojus bendram tikslui – populiarinti skaitymą ir paminėti svarbias datas: Pasaulinę spaudos laisvės dieną bei Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos dieną. Prie jos prisijungė ne tik Radviliškio viešoji biblioteka, bet ir daugybė rajono bibliotekų bei švietimo įstaigų.

Gegužės 5 dieną **Baisogalos biblioteka**, bendradarbiaudama su Radviliškio rajono TAU Baisogalos skyriumi, suorganizavo susitikimą su žinoma istorinių romanų autore Gina Viliūne. Susitikimo metu rašytoja pristatė savo naujausią romaną „Apolonija“ – jautrią ir įtaigią istoriją apie sukilimo vado Zigmanto Sierakausko žmonos gyvenimą, paremtą autentiškais jos atsiminimais.

Gegužės 24 d. **Vėriškių biblioteka** organizavo 10 kilometrų žygį rašytojos Julijos Žymantienės-Žemaitės gyvenimo keliais, minint 180-ąsias jos gimimo metines.

BIBLIOTEKININKŲ PAŽINTINĖ KELIONĖ Į VILNIŲ

Kovo 27 d. Radviliškio rajono savivaldybės viešosios bibliotekos ir jos struktūrinių teritorinių padalinių darbuotojai apsilankė Lietuvos Respublikos Seime, kur susitiko su Seimo nariu Sauliumi Luščiku bei jo patarėja Inga Cemnolonskaite.

Bibliotekininkai susipažino su Seimo rūmais, sužinojo naujų dalykų apie Lietuvos valstybės istoriją, parlamentarizmo tradicijas ir Seimo veiklą. Ši ekskursija sustiprino darbuotojų pilietinį sąmoningumą ir paskatino labiau domėtis šalies politiniu gyvenimu.

Po apsilankymo Lietuvos Respublikos Seime, bibliotekininkai nuvyko į istorinį aukštą tvora apjuostą Lukiškių kalėjimo kompleksą ir dalyvavo unikaloje

ekskursijoje. Jos metu aplankė autentiškas kameras, kuriose kadaise kalėjo tiek pavojingi nusikaltėliai, tiek politiniai kaliniai. Išgirdo įdomių istorijų apie kalėjimo gyventojus ir jo veiklos laikotarpį, apžiūrėjo unikalius pastato elementus, liudijančius skirtingus istorijos laikotarpius. Ekskursijos dalyviai pamatė, kaip kalėjimo pastatai ir teritorija buvo naudojama, bei kaip ji kito per laiką. Po uždarymo kalėjimas buvo pritaikytas kultūriniais renginiams, menininkų veiklai ir kt.

Apsilankymas Lukiškių

kalėjime paliko gilų įspūdį. Bibliotekininkai ne tik sužinojo daug naujų faktų apie šią istorinę vietą, bet ir patyrė stiprių emocijų.

Po to bibliotekininkai keliavo į didingus Valdovų rūmus. Jau nuo pat pirmųjų žingsnių juose buvo jaučiama istorijos dvasia. Prabangūs interjerai, atkurtos menės ir salės leido pajusti, kokia didinga buvo Lietuvos valdovų rezidencija. Gidai pasakojo įdomias istorijas apie Lietuvos didžiuosius kunigaikščius, jų gyvenimą ir valstybės valdymo ypatumus. Muziejuje eksponuojami unikalūs archeologiniai radiniai, meno kūriniai ir istoriniai dokumentai atskleidė turtingą Lietuvos praeitį. Ypač sužavėjo gotikinės ir renesansinės salės, kuriose vykdavo svarbiausi valstybės reikalai.

Apsilankymas Valdovų rūmuose priminė, kokia svarbi yra mūsų šalies istorija ir kultūrinis paveldas.

Vaida Balčiūnaitė,
Viešosios bibliotekos direktoriaus pavaduotoja

„DIDŽIAUSIAS POMĖGIS – KELIONĖS“

(Atkelta iš 2 psl.)

Įdomu, kokių turite pomėgių ir/ar laisvalaikio praleidimo būdų?

Didžiausias pomėgis – kelionės. Visada stengiuosi pasinaudoti kiekviena galimybe keliauti. Į keliones vykstu ir su Viešosios bibliotekos kolektyvu, ir su kaimo bendruomene, ir individualiai. Jau kelinti metai mus, pakalniškiečius, į tradicinę vasaros kelionę istorinėmis Latvijos vietomis pakviečia kraštiečiai, istorikas Petras Juknevičius. Įsimintiniausias, įspūdingiausias objektas Latvijoje – Agluonos bazilika, o Lietuvoje – etnokosmologijos muziejus Molėtų rajone. Svajonė – pamatyti Mosėdžio Akmenų muziejų. Nors keliaujant prie jūros pravažiuojame pro šalį, vis pritrūksta laiko į šią Akmenų sostinę užsukti.

*Bendravo „Mes“ redakcija
Ramutės Smailienės nuotrauka*

AŠTUNTĄ KARTĄ SKAMBĖJO PASAKOS

Gegužės 30 d. Radviliškio viešajoje bibliotekoje vyko aštuntasis Tarptautinis pasakų sekimo čempionatas „Vieną kartą gyveno...“. Renginys subūrė pasakotojus iš Lietuvos ir kitų šalių. Dalyvius sveikino LR Seimo narys M. Poškus. Nugalėtojais tapo: Radviliškio lopšelio-darželio „Eglutė“ auklėtinė L. Daunytė (mokyt. L. Vaičiulytė); Radviliškio Vaižganto progimnazijos moksleivis M. Nikiforovas (mokyt. Mikšienė) ir Radviliškio rajono Šeduvos gimnazijos moksleivis D. Navagruckas (mokyt. R. Masilionienė).

Projektą iš dalies finansavo Lietuvos kultūros taryba, Radviliškio rajono savivaldybė.

KRAŠTIEČIO ATMINIMO ĮPRASMINIMAS

Birželio 19 d. Radviliškio viešajoje bibliotekoje įvyko jautrus ir prasmingas atminimo renginys „Tėvas Stanislovas: Dievo artumo liudytojas“, skirtas Algirdo Mykolo Dobrovolskio 20-osioms mirties metinėms paminėti. Renginyje skambėjo Tėvo Stanislovo pamokslų ištraukos, dalytasi prisiminimais, o muzikinę atmosferą kūrė kanklininkė V. Dunaitytė ir fleitininkė M. Liepa Kvedaravičiūtė. Parodoje pristatytas kraštiečio E. Vaičiulytės kurtas atminimo medalis, skirtas Tėvo Stanislovo 100-mečiui.

Viešosios bibliotekos informacija ir nuotraukos

Laikraštį parengė Lina Abromavičienė,
maketavo Greta Simonavičienė. Išleido Radviliškio rajono savivaldybės viešoji biblioteka,
Dariaus ir Girėno g. 9, Radviliškis, www.radviliskiobiblioteka.lt, 2025 m.